

Våldet och staden.

En kritisk granskning av svensk kriminologisk forskning

MATS FRANZÉN

Nowhere, as in the field of social control and deviance, is the uprooting from their cultural soil more lethal to a thorough understanding of the phenomena studied.

– DARIO MELOSSI (1994:216)

Yet to talk *only* about safety is somehow to suggest that on the one hand urban living ... is extremely dangerous, and simultaneously that it *can* be made totally safe...

– ELIZABETH WILSON (1997:135)

Frånstötande och fascinerande är våldet. Hur mycket vi än tar avstånd från användningen av våld, så är vår inställning till våldet knappast avvisande på något entydigt sätt. Hur ska man annars kunna förstå den lockelse som det fiktiva våldet utövar, om inte på var och en av oss, så ändå på så många?¹ Detektivromanen exempelvis är ju en populär genre, och mordet ger berättelsen dess riktning och mening. I staden äger det mest frånstötande våldet rum: det som sägs vara både anonymt och provocerat. Och det behöver inte handla om en sommarnatt i Falun eller en vinternatt vid Stureplan i Stockholm för att vara det. Åtminstone framställs det så i pressen.²

Våldet och staden är med andra ord en angelägen fråga – men en angelägenhet som inte är mindre tvetydig än vår inställning till våldet. Redan frågan om vad våld är – det vill säga hur det kan förstås – är långtifrån enkel. När den sedan kopplas till staden ökar komplexiteten. När pressen åskådliggör våldet i staden – enkannerligen gatuvåldet – som så avskyvärt är anonymiteten en avgörande byggsten. Vem som helst kan ju drabbas, alldeles oväntat.³ Men är det våld som inte är oväntat, kanske just för att det är personligt, som barn- eller kvinnomisshandel mindre frånstötande? Frågan är förvisso retorisk, men den pekar på ett bestämt problem, att det offentliga våldet oroar oss mest, trots att risken att råka ut för det anonyma

MATS FRANZÉN är docent i sociologi vid Institutet för bostadsforskning, Uppsala universitet, med inriktning mot kultur- och urbansociologi. Han arbetar för närvarande med dels en studie av staden och våldets praktik och representationer, dels en jämförande studie av äldre arbetarstadsdelars sociala och kulturella omvandling från cirka 1970 och framåt med fokus på stadsdelarna Ottensen i Hamburg och Söder i Stockholm. E-post: mats.franzen@i.sf.uu.se

våldet är mindre än för många andra former av våld. Men den så kallade rädslan för brott verkar gälla främst gatuvåld.⁴ Gatuvåldet är med andra ord mer än något som man kan råka ut för, det är också en kulturell representation med vidhängande effekter.

Frågan om staden och våldet är således av sammansatt natur. Frågor som denna torde lämpa sig ypperligt väl för att visa samhällsforskningens perspektivberoende. Därmed blir det viktigt att redovisa detta arbetes perspektiv. Enligt min mening är det viktigt att undersöka våldet i staden såväl som *praktik* som *kulturell representation*, inte minst på grund av att uppfattningen om våldet kan vara och ofta är något annat än våldet i praktiken. Uppfattningarna om våldet varierar dessutom, samtidigt som just de skänker våldet mening, vilket kan vara nog så viktigt att uppmärksamma när det gäller ett fenomen som kanske alltför lätt förklaras inte bara meningslöst utan också – genom en lika enkel som försåtlig glidning – obegripligt. Bland annat därför är det viktigt med ett kultursociologiskt perspektiv på våldet.

Men det är inte allt. Problemet våldet *och* staden har i sociologin av tradition skilda disciplinära utgångspunkter. Tar man fasta på våldet är det lätt att hamna i kriminologin, ser man till andra sidan av och-et aktualiseras urbansociologin. Mig veterligt är det länge sedan dessa saker diskuterades tillsammans, trots ett visst gemensamt ursprung i Chicagoskolan.⁵ Bruket av ekologiska data inom kriminologisk analys är visserligen ett direkt arv härvidlag, liksom vissa ansatser inom den så kallade kritiska, eller nya, kriminologin,⁶ och de rumsliga konsekvenserna av rädslan för våldet har nyligen börjat att uppmärksammas i urbansociologin (se exempelvis Zukin 1995: 38ff), men disciplinerna har knappast sammanförts, eller ens konfronterats med varandra.

Syftet med den här artikeln är emellertid inte att inventera hela detta problemkomplex, utan mer modest: att påbörja en sådan granskning. Mer bestämt handlar det om en kritisk granskning av vad den aktuella svenska kriminologin har att säga om våldet och staden. Därmed kommer jag automatiskt in på de mer kriminologiska frågorna om brott och social kontroll. Först kan det emellertid vara lämpligt att redovisa det kultursociologiska perspektiv på staden som jag utgår från.

Liminalitet, ordning och kontroll

Urbansociologin har sedan lång tid präglats – men enligt min mening näppeligen plågats – av frågan om det urbanas specificitet. Att denna i vissas smak kanske alltför introverta fråga är och har varit central inom ämnet borgar ju i själva verket för dess vilja att diskutera sina egna förutsättningar. Att inget definitivt svar på frågan

ännu har kommit fram hör bara till saken, och det kan knappast tas till intäkt för kritik av urbansociologin så länge den fortsätter att leverera intressant empirisk forskning. Balansen inom denna sociologiska subdisciplin torde nog i detta avseende kunna betraktas som mer än blott nöjaktigt godkänd.

Här är inte platsen att än en gång rekapitulera de grundläggande diskussionerna om det urbanas specificitet, men väl på sin plats med påpekandet att den syn på staden och – sammanhängande därmed – på urbaniteten och det urbana som jag kort avser presentera är tänkt som ett svar på den frågan. Ett kultursociologiskt svar på frågan om det urbanas specificitet måste, enligt min mening, bestämma de sociala förutsättningarna för (stor)staden som kulturell form, det fenomen som Georg Simmel (1903: 123) fångade som en ambivalent men blaserad attityd – avhängig ”*einem äußerst mannigfaltigen Stufenbau von Sympathien, Gleichgültigkeit und Aversionen*” – och Louis Wirth (1938) på ett liknande sätt beskrev med formeln urbanismen som livsform. Andra sidan av detta fenomen är den främlingarnas anonymitet som bär upp det urbana (Lofland 1973). Förutsättningarna för detta är naturligtvis en viss mängd människor,⁷ men framförallt, skulle jag vilja hävda, ett bestämt rumsligt arrangemang, som samtidigt som det *för människor samman låter dem förbli anonyma*. Staden gör detta, men inte var som helst, utan just i de rum, eller bättre: de platser, som – för att nu använda ett språkbruk som geografer inte självklart uppskattar (men se Entrikin 1991) – i en bestämd mening kan sägas vara *mellanrum*. Varje avgränsat rum har den kvaliteten att det står i något slags relation till åtminstone det angränsande rummet eller rummen. I princip kan man tänka sig två slags relationer, dels öppningen, som tillåter förbindelser, dels väggen, som stänger ute och/eller inne. (Dörren gör det möjligt att växla mellan dessa båda relationer.) Står rummet i fråga i förbindelse med minst två andra rum, får det gentemot dem en mellankommande kvalitet. När rummet får en sådan mellankommande kvalitet kallar jag det för ett mellanrum.

Mellanrummens kvalitet varierar. Ett bestämt mellankommande rums kvalitet förtätas, eller koncentreras, med mängden av förbindelser till andra rum. Stadsrummet – gator och torg – besitter denna mellankommande kvalitet. Rumsligt skapas den på två sätt. Enklast kan detta fångas genom att vi betraktar en viss gata eller ett bestämt torg. Ett sådant rum blir mellankommande genom att vara sammanknutet med andra gator, men *också* genom att vara förmedlande länk mellan de verksamheter som äger rum i de byggnader som direkt eller indirekt ansluter till rummet. Staden, dess liv och kultur, har – det är min tes – detta mellankommande som nödvändig förutsättning. En stad och dess liv bestäms således av dess olika verksamheter och deras inbördes rumsliga artikulering. För att förutsättningen ska bli tillräcklig krävs vidare ett bestämt minimum av människors närvaro – jämför

påpekandena ovan om mängdens betydelse.

Staden och dess liv är alltså något annat och mer än summan av de verksamheter som tar plats i stadens byggnader. Detta stadsperspektiv lägger snarare fokus på det liv som genereras mellan husen. Men detta utesluter inte att det liv som tar form i direkt anslutning till det mellankommande rummet saknar intresse, utan snarare att det ska betraktas utifrån och in. Ej heller innebär det att rum inomhus är ointressanta, dels kan sådana (ibland) relateras till det mellankommande rummet, dels kan de själva vara mellankommande, som exempelvis i gallerians eller tunnelbanans fall (jfr Franzén 1996). Med andra ord låter sig inte bara klassiska urbana element som torg och gator observeras i detta perspektiv utan också element som hör till den moderna staden.

Skillnaden mellan stadslivet och det liv som varje enskild verksamhet formar ligger i att den senare som regel är organiserad.⁸ I mellanrummet sammanförs således främlingar – främlingar eftersom de kan sägas få sin identitet genom de organiserade verksamheterna (om vi bortser från askriptiva egenskaper och i förlängningen stereotypa identiteter) – till en ambivalent anonymitet. Genom människors möten i detta mellanrum kan emellertid både det ena och det andra utvecklas, där skapas, kort sagt, både händelser och handlingar. Den obestämdhet – kontingens – som ytterst bottnar i mellanrummets egenskaper är signifikativ för staden. Just obestämdheten i mellankommandet konstituerar det urbana, eller bättre uttryckt: den urbana möjligheten.

Denna kvalitet – stadens kreativa, en del skulle säga destruktiva, egenskaper – kan vi med hjälp av antropologen Victor Turner (1969: 128) bestämma som *liminal*: den ”breaks in through the interstices of structure...; at the edges of structure, in marginality; and from beneath structure, in inferiority.” Det handlar om vad Turner (1969: 107) så träffande beskriver som ”a set of transitional qualities ’betwixt and between’ defined states of culture” vilket han kontrasterar med ett institutionaliserat tillstånd, eller vad jag ovan bestämt som det organiserade. Framförallt är det den form av liminalitet som Turner (1969: 132) kallar för existentiell, eller spontan, som låter sig förbindas med staden.

Så långt är dessa bestämningar tämligen allmänna, vilket också är avsikten, det handlar om ett perspektiv på staden. Likväl måste det sägas att de liminala kvaliteterna i staden knappast är jämnt fördelade (i mellanrummen). Tvärtom varierar de starkt med mängden människor, hur förtätat mellankommandet är rent rumsligt – två faktorer vilka dock som regel torde samvariera – samt med arten av de verksamheter som definierar platsen ifråga. Kanske är det också för starkt att tala om liminalitet i sammanhanget; kanske är det bättre att tala om en svagare, mindre rituell form, det liminoida tillståndet (jfr Arantes 1996). Mellanrummens liminala

egenskaper kan vidare ses som den mekanism som kan frambringa just de konjunktiva egenskaper som Henri Lefebvre förknippade med staden, med det specifikt urbana. Stadens rum, skriver han (Lefebvre 1970: 105), definieras av Vektorn Noll, det rum där ”varje punkt *virtuellt* kan dra till sig allt som befolkar omgivningen: ting, verk, människor”: en närmast karnevalisk kvalitet.

Att det handlar om en kreativ möjlighet, i och ut ur vardagen, behöver kanske påpekas – vardagen i mellanrummen domineras som bekant av människor på väg, ofta med en så stark instrumentell hållning att mötets möjligheter förbigås närmast automatiskt (se vidare Jergeby 1996, kap. 6). Det stadsbegrepp som här skisseras är således inte av det empiricistiska slaget, utan handlar om en specifik mekanism vars styrka bestäms av socio-rumsliga relationer och vars effekter kan motverkas – och motverkas – på flera sätt. Mekanismen är inte mindre verklig för det⁹

Samtidigt ska dessa liminala egenskaper inte skymma det faktum att främlingarnas ambivalenta anonymitet i staden innebär en bestämd form av samhällelig *ordning*. Att ordningens normer kan vara svåra att mer noggrant beskriva motsäger knappast det,¹⁰ utan tjänar mer som ett belägg för att det är fråga om en öppen, tillåtande och rörlig ordning, som inte bara varierar från plats till plats, utan också olika personer på samma plats kan ha olika uppfattning om. Om denna ordning råder det strid, eller förhandling, på plats efter plats (Franzén 1982: 10ff). Beträffande denna ordning vill jag göra två påpekanden. För det första att den just utgör en ordning – trots att den bygger på anonymitet mellan främlingar – att anonymitet inte står i motsättning till ordning. Därmed behöver staden inte förstås som en anamins asfaltdjungel eller något liknande.¹¹ För det andra att denna ordning – som alltså bygger på främlingarnas kontroll av och respekt för varandra – utgör en fin och känslig mekanism. Där den fungerar skapar den ett slags balans mellan mångfald och ordning, den förenar skillnader genom att låta dem finnas sida vid sida, men reglerar också mötet mellan olika främlingar.¹² Denna ordning hotas från åtminstone två håll. Dels från en alltför strikt reglementering av rummets användare och användning, exempelvis genom olika disciplinära makttekniker, som polis och stadsplanering (Franzén 1982), dels från olika slag av mer eller mindre olagliga handlingar, från den direkta användningen av våld, eller hot om våld – vilket i praktiken nog är det största hotet – till att grupper för egen del exproprierar användningen av vissa platser, eller av andra upplevs göra det.

Denna mångfaldiga ordning – med sina ibland liminala kvaliteter – kan inte bara tas för given. Många uppfattar den nog inte heller som ett slags normalitet och förväntar sig den därför inte, samtidigt som hoten mot den alltså är flera. Social *kontroll* brukar förstås som en mekanism för upprätthållande av ordning och bekräftande av normalitet. Frågan om den sociala kontrollen i staden tar jag upp nedan i

samband med diskussionen av den svenska kriminologin. Redan här vill jag emellertid fästa uppmärksamhet vid förhållandet mellan kontroll och det slags ordning som jag uppehållit mig vid eftersom det knappast är enkelt och rätlinjigt. Primärt upprätthålls ordningen av för varandra anonyma främlingar genom deras ömsesidiga respekt för varandra – i sammanhanget kan man också tala om tilltro¹³ – vilken innefattar både rätten att få vara för sig själv och en bestämd lyhördhet inför andra. Denna kontrollmekanism kompletteras vidare av polisen, vilket kan visa sig vara en kinkig historia. Båda dessa kontrollinstanser verkar direkt i mellanrummet.

Till dem kommer emellertid en tredje kontrollinstans som verkar indirekt på ordningen i fråga. Den verkar indirekt på mellanrummets förhållanden genom att vara inriktad på gränskontroll (om begreppet, Sahlin 1996, kap 4–6, 11), kontrollen av flödet mellan utsidan och insidan, i båda riktningarna. Hur strikt kontrollen är, och vilket håll den främst riktar sig mot, är naturligtvis beroende av vilket slags verksamhet som det gäller på insidan. Hur som helst torde det inte vara svårt att föreställa sig att summan av de gränskontroller som utövas i anslutning till en bestämd plats har betydelse för livet på platsen i fråga. Affärstider utgör ett lika bra som enkelt åskådningsexempel. Samtidigt har det en begränsning: det gör det alltför lätt att bortse från att många verksamheter har en mycket strikt gränskontroll: alla är inte välkomna, några bemöts med misstänksamhet. Gränskontroll handlar om riskhantering och förvandlar den som där får träda in snabbt från medborgare till kund/klient om inte handgripligt så med små men tydliga ritualer. Kontrollen syftar till att skydda insidans verksamhet från allehanda störningar; effekterna i mellanrummet är den som regel ouppmärksam på.

Förhållandet som genom gränskontroll kommer att upprättas till utsidan och mellanrummet är emellertid knappast entydigt. Här finns en hel skala av skillnader mellan skilda verksamheter. Ena ändpunkten utgörs av lokaler som verkligen vänder sig till allmänheten – som kaféer eller vissa livsmedelshandlare – och, åtminstone när de är öppna, etablerar ett närmast symbiotiskt förhållande till det urbana mellanrummet; gränskontrollen blir här knappast märkbar samtidigt som verksamheten blir en del av kontrollen av ordningen i själva mellanrummet.¹⁴ Vid skalans andra ändpunkt vänder man mellanrummet ryggen, det betraktas genom sin anonyma mångfald som ett potentiellt hot mot insidan varför gränskontrollen blir skarp; förhållandet till ordningen i mellanrummet blir här närmast motsatsen till symbiotiskt: gränskontrollen kan komma att fungera som en provokation och därmed kanske också skapa våld på utsidan, och det oavsett om den utövas personligt,¹⁵ genom portkoder, övervakningskameror, vanliga eller elektroniska nycklar. Ju mer olika säkerhetsarrangemang utvecklas för gränskontroll – en påtaglig utveck-

ling det senaste decenniet eller två¹⁶ – desto mer inte bara avskiljs insidorna från utsidorna, utan *fortplantas olika för mellanrummets ordning negativa konsekvenser i mellanrummet*. Att det sker som en oavsedd konsekvens av förfiningen och utbredningen av olika säkerhetsarrangemang gör dem inte mindre – utan bara svårare att observera och reflektera över. Som polisen är också denna kontrollmekanism tvetydig för den urbana ordningen. Kontrollmekanismer som fungerar negativt för denna är av centralt intresse för våldet och staden – särskilt när och där det finns starka intressen för att sätta dem i arbete.

Staden, brottet, kriminologin

Även om staden och våldet på senare tid har väckt ett betydande intresse i samhällsdebatten, vilket fått ett karaktäristiskt genomslag såväl i BRÅs verksamhet¹⁷ som i den svenska kriminalpolitiken, så har detta avsatt relativt litet av kvalificerad forskning. Med kvalificerad forskning menar jag då inte något särskilt märkvärdigt, utan försöker bara dra en gräns mellan forskning å ena sidan, utredningar och populärvetenskapliga rapporter å den andra, utan att för den skull vilja förringa de senare. Inom den svenska sociologin har inte heller intresset för kriminologiska frågor varit särskilt framträdande. Idag bedrivs kriminologisk forskning i Lund, men framförallt i Stockholm, där det finns en särskild universitetsinstitution för kriminologi förutom Polishögskolan.

Att inte särskilt mycket skrivits om staden och våldet i Sverige – ett ämne som ju omfattar bara en liten del av vad kriminologer bör hålla på med – är således inte förvånande. I och för sig kunde man kanske förväntat sig ett växande intresse med tanke på ämnets uppmärksamhet i media, men så har knappast blivit fallet. Likväl har en svensk sociolog/kriminolog skrivit en hel del om staden och brottet det senaste dryga decenniet – och han har gjort det i ett sammanhang. Från avhandlingen *Everyday violence in contemporary Sweden* (1985) har Per-Olof Wikström ägnat staden och (vålds)brottet ett betydande intresse. År 1991 utkom han med *Urban crime, criminals, and victims*, för att nu nämna Wikströms andra större arbete på detta tema. Även om andra forskare tangerat detta tema, så torde Wikström vara unik genom att han så konsekvent satt brottet i en explicit urban kontext.

Att låta Wikström närmast ensam stå för den svenska kriminologins bidrag till frågan om staden och våldet gör det naturligtvis svårt att skilja person från institution. Men jag ser ingen enkel utväg ur detta dilemma (som inte heller är alldeles ovanligt i ett litet land som Sverige). Lösningen är emellertid inte att se hans bidrag som blott och bart personligt: de kan svårligen betraktas som tillkomna av en excentriker, utan har snarare vunnit burskap såväl officiellt, exempelvis genom att

stödas och publiceras av BRÅ, som akademiskt-disciplinärt genom doktors- och docenttitel.

Min granskning av den svenska kriminologin tjänar emellertid inte bara till en kritisk redovisning av dess bidrag utan samtidigt till att koppla samman det stads-perspektiv som presenterats med våldet. Därvid kommer jag att arbeta både brett och snävt. Snävt i den meningen att perspektivet riktar blicken mot det offentliga stadsrummet, varför jag inte kommer att närmare gå in på exempelvis skillnader i barnmisshandel mellan stad och land. Brett så tillvida att jag inte enbart granskar våldet utan även brottslighet i litet vidare mening när det kan anses relevant.

En empiricistisk diskurs

Till och med för en kriminologisk novis är det tämligen enkelt att mer allmänt karaktärisera Wikströms arbete. Att han så konsekvent hållit fast vid ett visst angreppssätt skänker nämligen en inte obetydlig homogenitet åt hans olika arbeten. Till övervägande del handlar det om våldsbrottslighet i staden.

Mer intressant än att han satisfierar detta grundläggande relevanskriterium är dock arten av den kriminologi som han bedriver. Wikströms arbete motsvarar väl den bestämning av den svenska kriminologins huvudfåra som Malin Åkerström (1996 a: 8f) gjort: ”en positivistisk tradition ... som är starkt empirisk och inriktad på mätbara fenomen” där ”ofta registerdata” kommer till användning. Huvudfåran skulle vidare vara praktiskt inriktad, med siktet inställt på att förebygga brott och undanröja risker. Problemformuleringarna har därvid grundats mer i administrativa än teoretiska problem.¹⁸

Med hjälp av Ngaire Naffines feministiska historik över kriminologin kan Wikströms diskurs vidare lokaliseras till den ledande empiricistiska kriminologin i USA (Naffine 1997: 16f). Slående är nämligen bristen på referenser till den förnyelse av disciplinen som gjorts utanför huvudfåran, inte minst under efterkrigstiden. Romantiseringen av det avvikande hos en William H. Whyte eller Howard S. Becker, de radikala ansatserna hos den så kallade nya kriminologin i Storbritannien på 1970-talet, den senare kommande nya realismen, poststrukturalismen i allmänhet och Foucault i synnerhet, för att nu inte tala om den feminsitiska kriminologin (Naffine 1997: kap 1–3) – inget av detta har satt några märkbara spår i Wikströms forskning. Att inget av detta ens fått chansen att bli explicit avvisat efter en kritisk diskussion kan man bara spekulera över skälen till. I avsaknad av belägg ska jag inte ge mig in på ett dylikt företag, utan blott konstatera att Wikström uppenbarligen inte haft något behov av att pröva nya problemformuleringar och perspektiv, utan stannat inom ramen för den i U.S.A. ledande forskningsfåran.

I Wikströms två monografier åskådliggör sig empiricismen på åtminstone två

sätt. När det gäller själva problemformuleringarna är de *rent deskriptiva*. Avhandlingen börjar således på följande sätt: "Who beats who[m], where and when, and under what circumstances? This is what this dissertation is all about." (Wikström 1995: 11, se vidare 28f). Sättet att ställa frågan på är av samma slag som det som Harold D. Lasswell år 1948 (citerad i De Fleur 1966: 128) använde när han formulerade den klassiska frågan för den empiricistiska mediaforskningen:

Who
says what
in which channel
to whom
with what effect.

Åter till Wikström. Efter sin problemformulering slår han direkt fast att han vill angripa problemet genom en socialekologisk analys som lyfter fram hur brottsligheten påverkas av kulturella och strukturella faktorer, kompletterad med en situationell analys (vilken dock kan betraktas som ett slags mikroekologi enligt Wikström [1985:11]) – en ansats som med sina rötter i chicagosociologin gör Wikströms arbete urbansociologiskt relevant. Wikström behandlar problem och ansats inledningsvis helt kort (på två sidor). Han diskuterar knappast dessa val, utan de slås helt enkelt fast. (Använda data diskuteras långt mer ingående.) Att han gör en viss diskursanknytning ändrar inte på det: dem för vilka diskursen inte är självklar – fungerar paradigmiskt för – skulle gärna se en motivering till varför det urbana vardagsvåldet ska utforskas just på detta sätt.

Urban crime, criminals, and victims (1991) skiljer sig inte i detta avseende från avhandlingen, även om arbetet handlar om mer än våld – om så kallade traditionella brott (våld, vandalism och stöld). Syftet är nämligen att beskriva resultat från olika studier, med fokus på Stockholm, "to give the Swedish experience of urban crime." Två andra syften – jag uppfattar dem som underordnade – är att relatera den svenska erfarenheten till den anglo-amerikanska, samt att försöka binda samman fyra olika ansatser – gärningsmannen och den kriminella karriären, den kontextuella ansatsen, viktimologin och den ekologiska ansatsen – som använts vid dessa studier (Wikström 1991:1f). Mer än så blir det inte vad problemformuleringen bekommer.

Wikströms empiricism är av den kvantitativa sorten.¹⁹ I det ligger kanske en förklaring till att han är så ivrig att få problemformuleringen överstökad: hur den så kallade verkligheten ska mätas blir det mer angelägna problemet. Här infinner sig emellertid det andra signumet för Wikströms empiricism – vilket han delar med mycken kriminologisk forskning (jfr Nelken 1994b:13). Till stor del utgår han nämligen från *data av common sense-karaktär*, det vill säga data som producerats

genom samhällets rättsapparater och i form av de kategorier som dessa – som regel lagen – tillhandahåller. Med andra ord använder han registerdata flitigt. Fördelen med det är att resultaten inte behöver översättas tillbaka till dessa apparater för att kunna förstås och nyttjas där. Nackdelen är emellertid att rättsapparaternas självförståelse och sätt att definiera problem lätt kommer att befästas. Förvisso använder Wikström fler sociologiska än juridiska begrepp. Men de sociologiska begreppen operationaliseras som regel med i grunden juridiska kategorier.²⁰ Med det vill jag inte säga att Wikström är allmänt oförsiktig vid användningen av så kallade registerdata. Exempelvis lägger han i avhandlingen ner betydande energi på att reda ut frågan om våldsbrottslighetens mörkertal; att det sedan svårligen låter sig uppskattas på något entydigt sätt är en annan sak (Wikström 1985: 33-62).

Stad och brott: en modell

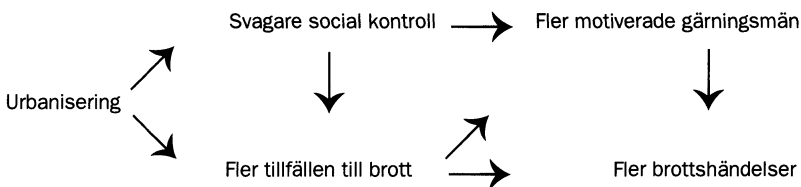
Tiden är nu kommen för den kriminologiska diskursen. Min behandling av Wikström blir med nödvändighet ensidig samt i en viss mening orättvis då jag mer tar fasta på det kvalitativa än det kvantitativa. Ensidigheten motiveras av mitt syfte som handlar om hur man begreppsligt kan förstå förhållandet mellan våldet och staden. Men den blir orättvis i så motto att Wikströms arbete främst ägnas det kvantitativa och redan därför torde ha sina förtjänster just där. Med detta konstaterande kan jag så ta upp den kriminologiska diskursen om staden.

Som utgångspunkt för detta väljer jag en modell som Wikström har presenterat och ingående diskuterat i uppsatsen "Stadsstruktur och brottslighet" (1990b). Valet motiveras av att modellen kan antas vara mycket central i Wikströms kriminologiska diskurs av två skäl. Modellen får i uppsatsen tjäna som utgångspunkt för det så kallade Stockholmsprojektet, "det mest omfattande projekt om brott och åtgärder mot brott i stadsmiljö som genomförts i Sverige" (Wikström 1990a: 5). Vidare använder han den i *Urban crime, criminals, and victims* (1991: 237) för att "present the general picture of urban crime, criminals, and victims that has emerged from the findings"²¹. Modellen gör det möjligt att systematisera diskussionen, men jag tar upp andra arbeten av Wikström när det är relevant för diskussionen.

Modellen – som Wikström (1991: 238) betraktar som tentativ – presenteras i figur 1. Som jag förstår Wikström hämtar modellens samband sin mening ur en empirisk generalisering: "ju större stad, desto högre brottslighet, även om det förekommer betydande variationer i brottsnivå mellan städer av olika storlek" (Wikström 1990b: 7). Eller bättre uttryckt: modellen är ett förslag till hur detta samband ska förstås. Framförallt gäller detta de så kallade traditionella brotten. Skillnaderna i brottsnivå går alltså tillbaka på skillnader i urbaniseringsnivå, vilket Wik-

ström (1990b: 7) förstår både som skillnader mellan olika städer och som skillnader över tid (under efterkrigstiden).

Figur 1: Urbanisering och brottslighet.

Källa: Wikström 1990:7.

Att brottsligheten är mer omfattande i stadsmiljön, eller växande överhuvudtaget, är visserligen inget som kan tas för givet, allra minst i det riktigt långa historiska perspektivet (se Österberg 1996), men låt mig i stället för att diskutera den faktiska brottsutvecklingen rikta blicken mot stadens förhållande till brottet, särskilt våldet.

Stadens brottsbefrämjande egenskaper

Även om den oberoende variabeln i den tentativa modellen är urbaniseringsnivå, handlar Wikströms diskussion om vad som gör att just staden skapar brott: vad gör brottsligheten mer omfattande i stadsmiljön? Hans svar går tillbaka till tre bestämningar av staden. Först då Max Webers, eller staden som en marknadsplats. Sedan Lyn Loflands syn på staden som en värld av främlingar. Slutligen tar Wikström upp Louis Wirths karaktäristik av staden med befolkningens mängd, befolkningstäthet och heterogenitet (Wikström 1990b: 7-9). Jag ska granska dem i den ordningen.

Wikström ser staden som marknadsplats som ett svar på frågan om vilka egenskaper i stadsmiljön som genererar brott. Men därvid stannar det. Vad det är i marknadsplatsen som leder till brott diskuterar han alltså inte, inte heller anger han om det är några särskilda passager i Webers text som han stödjer sig på. Går man till Webers text får man inte heller något svar. Visserligen säger han att stadens ekonomiska definition inbegriper att invånarnas vardagsbehov till övervägande del täcks via marknaden, men inget om hur detta kan relateras till brottslighet (Weber 1922:729). För övrigt gäller detta förhållande nutidens svenska bönder; Webers stadskapitel handlar också främst om den medeltida staden. Å andra sidan noterar han i en diskussion av yrkesbegreppet på ett annat ställe i *Wirtschaft und Gesellschaft* (1922) möjligheten av kriminella förvärv "durch Gewalt oder List" men finner inte dessa intressanta i en diskussion av den ekonomiska verksamhetens grundkategorier (Weber 1922:82). Wikström är troligen ute efter ett samband av typen ju

större marknad, desto fler föremål på den och därmed tillfällena till brott (jfr Wikström 1995:431).

Inte heller när det gäller staden som en värld av främlingar är han särskilt explicit om vilket slags mekanism det skulle vara fråga om. Om mitt förslag till perspektiv på staden är rimligt, ja då kan man lika gärna se denna värld av främlingar som en urban ordning och därmed också som en framgångsrik social kontroll. Wikström ser emellertid inte denna möjlighet. I det allmänna – det jag kallat för mellanrummet – gör han nämligen polisen (eller någon annan formell organisation) till de främsta kontrollinstrumentet. Att främlingar kontrollerar främlingar är emellertid en mycket rimlig tanke; ett extremt men slående exempel på det är hur iakttagen man känner sig inför okända i en hiss och samtidigt rädd att besvara dem.²³ Går vi till Lofland, så är det snarast min tolkning som får stöd. Världen av främlingar är också för henne en ordning, visserligen är den öppen, vilket samtidigt skapar en viss osäkerhet, men detta innebär inte social disorganisering, anomi eller något liknande i vars förlängning brotten ökar (se Lofland 1973: 113ff, 176ff exempelvis).

Hos Wikström finns en speciell variant av detta när han diskuterar våldsbrott på allmän plats och då särskilt i (anslutning till) nöjeslokaler. Öppenheten och ambivalensen i världen av främlingarna leder där till våld när deras möten kommer att präglas av friktion – friktion är den term som Wikström (1990b: 22f ;1995: 438, 450) här lyfter fram.²⁴ Vidare är friktion vanligast mellan män (niskor) med olika bakgrund. Inte sällan handlar det om rivalitet mellan män om kvinnor, eller om vikten för män av att försvara sin självrespekt när den provoceras (Wikström 1990b:24; 1991:68, 74). Med den senare observationen närmar sig Wikström ett perspektiv som ställer våldets kultur i fokus. Samtidigt kan han inte nå dit när friktioner och frustrationer tar överhanden.

Wikströms bruk av Wirths urbansociologiska klassiker förtjänar flera kommentarer. För det första undviker Wikström Wirths huvudbegrepp: urbanismen som livsform, vilket på flera intressanta sätt kan relateras till främlingarnas anonyma ordning. Vad han gör istället är att särskilt ta upp de tre faktorer Wirth förklarar livsformen med: befolkningens mängd, befolkningstäthet och heterogenitet. Wikström är försiktig här. Han menar att ”ett områdes sociala liv påverkas av dess folkmängd, folktäthet och heterogenitet” och talar om sådant som ”graden av möten och kontakter” mellan människor (Wikström 1990b:9). Det hela förblir mycket obestämt. Om det fungerar socialt kontrollerande eller motsatsen diskuteras ej. Istället gör Wikström en glidning här – det blir min andra kommentar – i riktning mot en *Gemeinschaft-Gesellschaft*-tolkning genom att överlagra Wirth med Hunters tre typer av ordningar – privata (som familjen), parokiala (som grannskapet) och allmänna (gator och torg). Min tolkning är att han gör det för att förbereda en positiv kopp-

ling av staden till kriminaliteten som han annars skulle få svårt att göra. Mer precist handlar det om en koppling till både en försvagning av den sociala kontrollen – vilken ju explicit görs i modellen – och en förändring av dess former – med Hunters bistånd.

Vi får här alltså inget direkt svar på vad det är i stadsmiljön som är kriminogent. I stället får vi gå till modellens mellanliggande variabler för att få ett mer precist svar. Samtidigt innebär det att Wikström med sin modell till stor del lämnar oss i sticket när det gäller frågan om vad det är hos staden som skapar brottslighet. Att han på andra sätt lämnar ledtrådar till frågan återkommer jag till. Först måste vi ta oss igenom modellen, och även om vi därvid lämnar stadens egenskaper närmar vi oss brottets.

Social kontroll

Social kontroll är, som Wikström påpekar, en viktig orsak i mycken kriminologi när det gäller att förklara brott. Han bestämmer inte det sociala kontrollbegreppet, men inför en rad distinktioner: inre och yttre kontroll, vilka båda kan verka direkt och indirekt. Sambandet med urbaniseringsnivån finner Wikström genom en specifik kombination av Wirth och Hunter och sammanfattar det med antagandet att ”betingelserna för att utöva social kontroll allmänt sett är bättre i mindre och mer homogena områden, än i större och mer heterogena områden.” I de senare blir den yttre kontrollen, som är mindre effektiv, viktigare; samtidigt blir betingelserna för den inre kontrollen genom familj och skola andra än i mer homogena samhällen. (Wikström 1990b:9)

Glidningen in i en Gemeinschaft-Gesellschaftstolkning blir här uppenbar, och Hunters typologi över sociala ordningar kommer till användning. Ju större stad, desto svagare social kontroll (Wikström 1990b:9; 1995:431). Innan jag tar upp denna tes hos Wikström, vill jag diskutera det sociala kontrollbegreppet.²⁵ Begreppet är definitivt centralt i det slags kriminologi som Wikström utvecklar. Problemet är dels att Wikström inte diskuterar det allmänt, dels att de distinktioner som han inför inte räcker särskilt långt. Problemet blir mindre om man talar om mycket specifika former av kontroll, knutna till bestämda sammanhang; kontrollbegreppet skulle då närma sig vad Foucault kallar för makttekniker. Men Wikströms sociala kontrollbegrepp är av det allmänna slaget, även om det nu kan antaga skilda former. Därmed förutsätter det en samhällsteori. I Wikströms fall förblir den implicit. Min tolkning är att den är en enkel variant av hur Gemeinschaft blir Gesellschaft.

I Parsons mycket ingående diskussion av social kontroll och avvikelser står social kontroll för ”those processes in the social system which tend to counteract the deviant tendencies.” Dessa processer äger rum överallt – naturligtvis inte jämntjockt – i

samhället ”in the normal processes of interaction in an institutionally integrated social system.” Beroende på vilket system det är fråga om, ser processen olika ut, menar Parsons (1951: 297, 301). Men det som gör hans diskussion så sofistikerad är att han diskuterar det moderna samhällets ordningsproblem. Lösningen kan då aldrig bli en Gemeinschaftsliknande socialintegration. Tvärtom finns ”in a complex society many phenomena which are either on the edge of deviance or in important aspects shade off into what is definitely deviant.” Och denna ofullgångna integrering är funktionellt viktig för samhället, menar han, ty ”[t]he balance between flexibility and disorganization is delicate.” (Parsons 1951:307, 309) Med andra ord: kraven på flexibilitet är oförenliga med stark socialintegration.

Främlingarnas anonymitet i den som regel segregerade urbana ordningen – Parsons talar uttryckligen om anonymitet och funktionell segregation – kan som jag ser det förstås i det här sammanhanget. Även om detta, enligt Parsons, ofta bryter ned den sociala kontrollen, gör det samtidigt samexistensen av motstridiga företeelser och personer möjligt (Parsons 1951: 308f). Fastän Parsons här inte explicit talar om det urbana, ett ämne han överhuvudtaget behandlat styvmoderligt, så är det just där det äger sin tillämpning. Hans observationer ligger direkt i linje med vad jag ovan framhållit om den urbana ordningens ambivalens. Dessutom pekar de indirekt på en annan sak som jag framhållit: att denna urbana ordning just är en social ordning, det vill säga, för att tala med Parsons, ett system som genom sina vanliga interaktionsprocesser samtidigt åvägabringar ett visst mått av social kontroll. För att använda hans egen terminologi: han ser den inre kontroll som inte bara finns här, utan som också brukar fungera.²⁶

Förvisso är denna kontroll anonym, men inte desto mindre verksam, delvis beroende på att den samtidigt är direkt. Wikström ser inte detta, utan den grundläggande kontrollinstansen här för honom blir polisen. Distinktionen inre/ytte kontroll kan således inte enkelt användas för att skilja mellan olika ordningar, vilket Wikström gör. Ironiskt nog kan en stark socialintegration med åtföljande inre kontroll också innebära besvärande svårigheter för laglig kontroll,²⁷ vad Wikström kallar ytte kontroll.

Sammanfattningsvis vill jag hävda att Wikströms ensidiga syn på den urbana ordningen underlättar för honom att hävda försvagningen av den sociala kontrollen enligt modellen, vilket skulle bli svårare i ett mer sammansatt perspektiv. Förenklingen grundar sig till en del i att Wikströms ambition till stor del är att förklara skillnader i (konstaterad) brottnivå på så generell nivå som möjligt, inte undersöka den sociala kontrollens mekanismer konkret. Hur det senare skulle kunna gå till har jag tagit upp i diskussionen av ordning och kontroll i mellanrummet.

Brottsmöjligheter

Enligt modellen bestäms brottsmöjligheterna såväl av urbaniseringsnivå (positivt) som den sociala kontrollen (negativt). När det gäller det förra ledet hänvisar Wikström ånyo till Wirths tre faktorer, vilka skulle förklara ökningen både av stöld- och våldsbrottsligheten i staden: ”Ett områdes folkmängd, folktäthet och heterogenitet påverkar mängden och variationen av olika objekt som kan stjälas, samt mängden möten mellan personer av skild social bakgrund som kan komma att utvecklas till konflikter och våld.” Beträffande den sociala kontrollens verkan på stölder och våld har Wikström ett intressant förbehåll. En hel del av det han kallar för det expressiva våldet i det offentliga rummet involverar nämligen tämligen ofta väktare/polis. Överhuvudtaget verkar ”de inblandade i många fall inte ... hämmas särskilt mycket av närvaron av andra” vid ”expressiva våldsbrott”. (Wikström 1990b:9f)

Förbehållet är intressant därför att det pekar på en del kritiska frågor i anslutning till Wikströms modell. I första rummet tänker jag på att det tydligen är viktigt *hur* den sociala kontrollen utövas. Gränskontroll (vakter) kan tydligen generera våld, vilket pekar på vikten av att studera social kontroll *in situ* för att förstå hur det fungerar, vilket Wikström också uppmärksammat i ett senare arbete (Wikström 1995:462). Till det kan föras att brottshandlingar kan ha helt andra upphov än bristande social kontroll och lämpliga tillfällen därför. Men därmed kommer vi till två frågor, dels den om motiverade gärningsmän, dels den om vad våld är för något, vilka jag ska återkomma till.

Innan vi kommer dit är frågan emellertid hur just staden skapar fler brottstillfällen, allt annat lika, inklusive den sociala kontrollen och välståndsnivån. Ser vi särskilt till stöldbrottsligheten är frågan om antalet stöldobjekt verkligen växer snabbare än antalet invånare. När det gäller heterogeniteten kan man tänka sig att den ökar antalet stöldbegärliga objekt, men en tämligen homogen stad skulle lika väl kunna göra det, just genom sin homogenitet. Wirths teori är helt enkelt för allmän för att vi ska kunna härleda något bestämt ur den om dessa ting. När det sedan gäller tätheten är det rimligt att se ett gentemot Wikström inverterat samband som rimligt. Allt annat lika, vid given heterogenitet och folkmängd, torde brottstillfällena bli färre vid växande täthet, om inte direkt, så dock indirekt, genom fler kapabla väktare för att nu apostrofera rutinaktivitetsansatsen²⁸

Villiga gärningsmän

Motiverade gärningsmän bestäms enligt Wikström dels mer direkt av situationen – som en kombination av svag social kontroll och gynnsamma möjligheter – dels mer indirekt av samhällets strukturella förhållanden och kulturella villkor (Wikström

1990b:10). Hur det senare sambandet ser ut diskuterar inte Wikström: det postuleras bara. Vad det förra sambandet anbelangar åberopar Wikström emellertid rutinaktivitetsansatsen, som går ut på att vardagslivets organisering har betydelse för brottsnivån genom det sätt som motiverade gärningsmän, gynnsamma brottstillfällen och bristen på kapabla väktare sammanförs i tid och rum. ”Sammanföringsmekanismer ... kan således ha ett självständigt inflytande på brottsnivån”, konstaterar Wikström och tillfogar: ”Vår kunskap om det sistnämndas betydelse är dock ytterst ringa.” Vi vet dock att vissa brottstyper är vanligare på vissa platser än andra och att brottsligheten är starkt koncentrerad till vissa platser. Frågan är, säger Wikström (1990b:10f – emfas borttagen; även 19ff) vidare, ”om sambandet mellan urbanisering och brottsnivå är en återspeglning av kriminogena miljöer (till exempel slumområden, nöjesdistrikt etc.) i den urbana miljön.”

Här närmar sig Wikström några viktiga urbansociologiska frågor av definitiv betydelse för en förståelse av brottsligheten i staden. Rutinaktivitetsansatsen pekar mot betydelsen av hur vardagslivet organiseras:

It is ironic that the very factors which increase the opportunity to enjoy the benefits of life also may increase the opportunity to predatory violations. For example, automobiles provide freedom of movement to offenders as well as average citizens and offer vulnerable targets for theft. College enrolment, female labour force participation, urbanization, suburbanization, vacations and new electronic durables provide various opportunities to escape the confines of the household while they increase the risk of predatory victimization (Cohen & Felson 1979: 605).

I denna ironiska kommentar utpekas flera viktiga mekanismer som kan förklara brottsligheten. Gemensamt för dem är att de handlar om tid-rummets organisering. Flertalet av dem har dock inte med det urbana att göra, som tillgången till bil, som ju är lägre i Stockholms innerstad än i Norrlands skogsbygder exempelvis. Men två av dem har det, och det gäller naturligtvis urbaniseringen och suburbaniseringen.

Ökningen av brottsligheten som Wikström diskuterar gäller efterkrigstiden. Urbaniseringen under denna tid har emellertid knappast präglats av en stadstillväxt som låtit skillnaderna mötas, vare sig när det gäller verksamheter eller människor. Varken tätheten eller heterogeniteten i stadsbygden i Wirths mening har således tilltagit under denna tid, tvärtom har utglesning och förenkling satt sin prägel på den moderna staden. Wikström uppmärksammar förvisso aspekter av denna utveckling, särskilt ”särboende och aktivitetsdifferentiering” (Wikström 1990b:19), men inte deras minst sagt tvetydiga förhållande till Wirths tre faktorer.²⁹ Vad som hänt är att kvartersstaden till stor del har ersatts av den funktionsuppdelade staden, bland annat, men inte enbart, genom suburbaniseringen (Franzén 1995:19–22) – ett förhållande som via rutinaktivitetsansatsen innebär ytterligare ett kritiskt frågetecken till Wikströms modell.

Facit

Därmed skulle vi vara framme vid den beroende variabeln: den kriminella handlingen – stöld och våld, eller vad modellen gör anspråk på att förklara. Som jag har visat kan man ställa en rad kritiska frågor till Wikströms modell. I stället för att upprepa dem här låt mig i stället framhålla att kritiken främst har varit teoretisk och begreppslig med fokus på hur modellens orsaksfaktorer verkar. Wikströms empiricistiskt inriktade forskning innehåller en mängd mer eller mindre intressanta data. Den svagaste länken i Wikströms modell gäller hur urbaniseringen leder till svagare social kontroll och fler tillfällen till brott. Tar man bort urbaniseringen som oberoende variabel får modellen en helt annan giltighet – men till priset att bli urbansociologiskt trivial: den *reduceras* då till rutinaktivitetsansatsen.

Värt att notera är att Wikström använder modellen för att tentativt sammanfatta en rad olika empiriska studier om brottsligheten i det samtida Stockholm. Han har alltså inte försökt att testa modellen empiriskt, vilket man kanske kunde ha förväntat sig. Skälet till det anger han inte, men troligen har det att göra med datas kvalitet. Att få valida data på den sociala kontrollens styrka, antalet brottstillfällen och motiverade gärningsmän på stadsnivå är föga enkelt.

Här finns emellertid ett problem som har med *analysens nivå* att göra. Wikström uppmärksammar problemet men utan att direkt ta spjärn mot det. Modellens första led gäller nämligen städer av olika storlek (urbaniseringstaktens eventuella betydelse diskuterar han inte), medan de senare leden, liksom rutinaktivitetsansatsen, har en mer lokaliserad – situationell – karaktär. Han diskuterar detta som en fråga om variationer mellan brottsnivå och brottsstruktur för stadens olika delar (Wikström 1990b:19ff; mer styvmoderligt i Wikström 1991:244f). Därmed närmar vi oss platsen för brottet.

Platsen för brottet

Efter att ha behandlat modellen kommer Wikström till frågor av mer socieko-logisk och situationell natur: stadens inre differentiering och handlingars och händel-sers ojämna fördelning i stadens tid-rum. Han pekar särskilt ut betydelsen av mark-användningen för variationer i brottsnivå och brottsstruktur, vilket han sedan ex-plicit relaterar till rutinaktivitetsteorin. Stadens inre differentieringen betraktar han i två steg, först mellan områden för olika verksamheter, även om han talar om akti- viteter, sedan (inom kategorin bostadsområden) mellan olika bostadsområden, vil- ket han kallar för särboende, inte det mer vanliga segregation (Wikström 1990b: 19). Här finns två brottsekologiska skolor, den gamla som intresserar sig för brott- slingarnas fördelning i rummet, särskilt de kontextuella effekterna av deras bo-

stadsområde/stadsdel – förekomsten av sociala problem – på deras motivation att begå brott, och den nya som i stället vänder blicken mot hur den lokala miljön situationellt kan ge upphov till brott (Wikström 1985: 137f).

Wikström undersöker såväl brottslingarnas som brottens fördelning i rummet. Här finns en intressant skillnad mellan förhållandena i USA och Europa. I USAs städer tenderar de båda fördelningarna att överlappa starkare än i Europas; där bor de kriminella mer centralt, i så kallade *inner city slums*, och därför närmare brottsplatserna, vilka på båda sidorna av Atlanten har en tendens att klumpa sig samman i stadens mitt (Wikström 1990b:19f; 1985:140–146, 236–240). Här ska jag koncentrera mig på brottsplatserna, de är mest intressanta ur mitt stadsperspektiv, samt särskilt uppmärksamma våldsbrottsligheten. Fördelningen i rummet av förövarna av traditionella brott visar sig för övrigt och föga förvånande följa den sociala segregationens mönster: de koncentreras till de delar av staden som har lägst anseende (jfr Wikström 1991:143–147). (Kartor över de ekonomiska brottslingarna har mig veterligt ännu inte upprättats.)

Våldsproblemet

Först kan det emellertid vara på sin plats med en diskussion av våldsbegreppet, trots att det är notoriskt svårt att bestämma. Våld är ett sällsynt amorft fenomen som dessutom ”svämmas över” av mening (jfr Williams 1976: 278f). Som Paul Hugger påpekar är våld inte bara inneboende i varje samhälle utan samtidigt kulturspecifikt. Inte nog med det: hur en våldshandling uppfattas beror på om den betraktas med förövarens, vittnets eller offrets ögon. Exempelvis är det vanligt att illegitimt våld av förövaren rättfärdigas med argument som lägger skulden på offret. Eller att förövaren inte alls uppfattar det som våld (Hugger 1995:21, 24ff).

Just sådana förhållanden ligger bakom svårigheterna att bedöma våldsbrottslighetens utveckling över tid: är det samma handlingar som jämförs? Men svårigheterna är inte slut med det. Eftersom våld är förhållandevis sällsynt i vårt moderna samhälle – vardagserfarenhet, något ofta och regelbundet återkommande, blir det för ett fåtal: för dem som arbetar på akuten eller är poliser, för hustrur och barn som utsätts för fadersterrorn (listan förtjänar att kompletteras) – blir det svårt att bestämma dess sammanhang och särskilt dess orsaker. Normalt sett händer det inget våldsamt när människor möts under vanliga omständigheter nuförtiden – då bortser jag från de speciella förhållanden som gäller krig och sporter som rugby – vilket är lätt att glömma. Traditionella sociologiska bakgrundsvariabler som ålder, klass och kön eller situationsvariabler som alkoholpåverkan är varken nödvändiga eller tillräckliga för att förklara en våldshandling, allra minst om man vill förstå själva mekanismen, vad det är som ”producerar” handlingen. Psykologiska variabler är

inte bättre de, inte ens seriemördare begår vardagligen våldshandlingar (mord). En slutsats kan jag dock våga mig på: för att förstå och förklara våldshandlingar³⁰ är en intensiv kontextualiserande kvalitativ ansats att föredraga framför en extensiv generaliserande kvantitativ.

Att förklara våldshandlingen som sådan är emellertid något mycket mer specifikt än att förstå våldet som fenomen. Att våld – och mer allmänt: brott – framförallt begås av (yngre) män är en viktig ledtråd när det gäller att förklara och förstå våld.³¹ Inte minst gäller det ett perspektiv på staden som lägger fokus på mellanrummet, stadens offentliga platser. Som bekant är det inget som män och kvinnor har ett likvärdigt förhållande till. Våldet, som såväl praktik som representation, har betydelse för att upprätta denna asymmetri.

Men vad har den svenska kriminologen att säga om våld? Wikström, som till stor del specialiserat sig på våldsbrottslighet, har uppmärksammat svårigheterna. Svar på frågor om våldet beror på vad man menar med det, konstaterar han. Därefter ger han sig in på en diskussion om aggression och våld. Den kan sammanfattas så här (Wikström 1985: 65f; 1987: 5-7; 1992: 6-8). Grovt sett har aggression två betydelse. Antingen handlar det om en drift eller ett mänskligt beteende. Är det fråga om det förra kan ett beteende förklaras med det. Beteendet skadar den som utsätts för det. Vanliga distinktioner i sammanhanget går mellan fysisk och psykisk aggression samt mellan fientlig (expressiv) och målinriktad (instrumentell) dito. Våld och aggression är ofta utbytbara, men våld kan förstås som fysisk aggression. Så långt kommen ger sig Wikström in i en diskussion om olagligt våld, alltså brott. Våld blir då en fråga om fysisk aggression som skadar någon annan. Vilket slags skada det gäller tar Wikström inte upp. På engelska beskriver han det dock som harmful, vilket är bättre än skada. Här skulle jag vilja lägga till att skadan förvisso är av kroppslig art, men framförallt att den gäller förlusten av självförtroende och fysisk integritet, vilket som regel paras med skam och åtföljs av ett sammanbrott i förtroendet för den sociala världen (jfr Honneth 1994: 214f). I det senare ligger nyckeln till vår avsky av våldet, inte i blåtitran och knäckta revben (om våldet sedan är legalt eller inte torde vara av underordnad betydelse för den som utsätts för det). Med det vill jag också peka på vikten av ett relationellt perspektiv också när det gäller våld som handling. Bestämningen av våld som fysisk aggression tenderar åt behaviorism och ensidig fokusering av förövarens egenskaper.

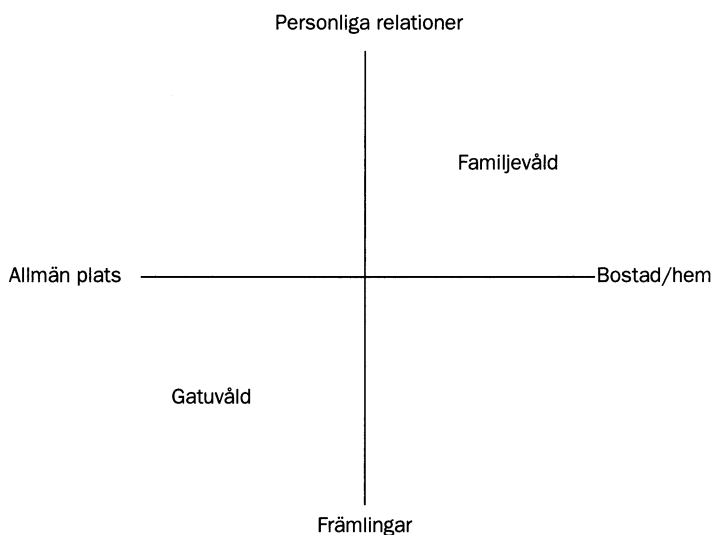
Våldets sammanhang: platser och relationer

Wikströms diskussion om våldsbrottens plats och relationer är fruktbar på ett helt annat sätt än den tentativa modellen, vilket jag tror beror på att han här både ligger närmare data och försöker att genom en kontextuell analys nå utöver hur brot-

tet definierats rent juridiskt. Hans utgångspunkt är förvisso det enligt lagen definierade brottet, men till det försöker han koppla rumsliga och relationella bestämmningar (Wikström 1991:49ff). Detta ger mig möjlighet att – äntligen – ta upp frågan om staden och våldet explicit. Granskningen av Wikströms tentativa modell blev i så måtto en omväg, om än inte onödig då den tjänade till en diskussion av vissa för kriminologin och staden viktiga begrepp.

Wikström utvecklar sin kontextuella klassificering av våldsbrotten – misshandel, våldtäkt och rån – i två steg. Genom att ta fasta på två dimensioner, en rumslig, som gäller brottets scen, den andra avseende relationen mellan gärningsman och offer, kommer han fram till figur 2. Wikström menar nu att rånets, misshandelns och våldtäktens sociala sammanhang kan förväntas variera med om det sker i det offentliga eller det privata. Som exempel nämner han att ett rån i hemmet förmodligen har mer likheter med en misshandel därhemma än med ett rån på gatan (Wikström 1991:52f). Observera att Wikström reducerar de två dimensionerna till en,

Figur 2: Våldbrottsdimensioner

Källa: Wikström 1991:Figur 4.1.

kallad privat-offentligt, vilken sammanfaller med figurens så kallade starka diagonal mellan gatuvåld och familjevåld.

Till detta vill jag foga två kommentarer. För det första att reduktionen till den starka diagonalen vänder blicken från den svaga. Samtidigt är det ofta just den som är den intressanta genom att vara just avvikande: vi har här att göra med det slags avvikelser som kastar ljus över det normala. Det för mig över till den andra punk-

ten. En modell av detta slag lämpar sig väl för en diskussion av våldets kulturella innebörd och former, vilket Wikström inte ger sig in på, trots att hans argumentation implicerar det. Kan det vara så att vi i den starka diagonalen finner just de för vårt samhälle normala våldsbrotten (om normala brott, se Melossi 1994:206)? Och vidare: varför tenderar våldsbrott som antas vara anonyma att ge större tidningsrubriker än andra våldsbrott?

I nästa steg utvecklar Wikström våldsbrottens sociala kontext och fördelar sedan olika våldsbrott, definierade efter lagen, över dessa kategorier. De sociala kontexterna rör sig från det privata och personliga till det offentliga och anonyma. Mellanformerna är emellertid många, och så vitt jag kan se, kunde åtminstone några av dem placerats i den svaga diagonalen. Först möter vi våld inom familjen. Wikström gör här ingen skillnad på om det äger rum i hemmet eller någon annanstans. Sedan kommer våld i någons hem mellan bekanta – eller i anslutning till hemmet, som i trapphus, källare och på loftgångar (Wikström 1991:55f). Klassificeringen undertrycker således den svaga diagonalen: våld i stadens mellanrum mellan familjemedlemmar liksom mellan bekanta privatiseras. Förvisso kanske dessa fall är få, men det gör dem automatiskt inte mindre intressanta.

Sedan kommer vi till de våldsbrott som Wikström för till själva stadsrummet. Här gör han en differentiering i två dimensioner. En gäller platsen för våldsbrottet, där han skiljer mellan nöjeslokaler – en (av flera) speciella inrättningar, belägna med direkt anslutning till mellanrummet – allmän plats – själva mellanrummet – och en restkategori. Den andra dimensionen avser förhållandet mellan de inblandade aktörerna. En variant här gäller när en av aktörerna är i tjänst, som polis, busschaufför, bartender eller liknande. Nästa variant handlar om våld mellan vänner och bekanta (ej familjemedlemmar). Slutligen finns det våld mellan främlingar eller mycket tillfälliga bekanta (Wikström 1991: 56).

Sammantaget finns det en hel rad distinktioner i Wikströms utläggning när vi ser till båda stegen. Först kommer distinktionen mellan privat och offentligt. Samtidigt är en annan distinktion av direkt intresse ur mellanrummets perspektiv möjlig här, nämligen mellan inne och ute. I öppningen mellan dem – om och när gränskontroll utövas – finns ju en av aktörerna som enligt Wikström kan vara och inte sällan är inblandad i våld: en tjänsteman. Wikströms tredje distinktion gäller om aktören i fråga tillhör tjänstemannakategorin eller allmänheten. Observera dock att tjänstemän av olika slag finns också direkt i mellanrummet och insidorna, men att de då snarare utövar disciplin än gränskontroll, om de nu inte gör något helt annat, som lägger gatsten. Slutligen finns här en fjärde distinktion, eller snarare tredelning, mellan familjemedlemmar, bekanta och främlingar inklusive (tillfälliga bekanta). Varje typ av distinktion kunde sägas vara en egen dimension, vore det inte för de

två senare som båda gäller aktörskategorier. Komplikationerna kommer sig av att Wikström inte arbetar rent analytiskt utan hela tiden också ser till de empiriska uppgifter han förfogar över. När nöjeslokaler blir en särskild kategori beror det just på det senare.

Wikström diskuterar sedan sina olika våldskontexter. Här kan det räcka med en granskning av det som direkt går att relatera till det stadsperspektiv som jag föreslagit. Innan vi kommer dit, måste vi dock se om något gömmer sig i Wikströms övrigt-kategori (en del finns alltså redan i kategorierna familjen och bostaden, även om det är svårt att mer bestämt få reda på vad). Kategorin visar sig vara rätt heterogen. Delvis visar det sig handla om våld, misshandel eller rån, mellan främlingar eller högst tillfälligt bekanta i någons bostad – ett fall som alltså ligger i den svaga diagonalen. Litet tillspetsat kunde man sålunda säga att det anonyma våldet alltså finns också i det privata. Enligt Wikström sker det som regel i samband med ”vå-ta” fester. Här finns också fallet som uppkommer när polis kommer till platsen för att intervensera. Till kategorin hör vidare de våldtakter som sker strax efter det att tillfälliga bekantskaper gjorts. Våld på institution hör också hit, inklusive det som kan hända i till exempel en polistransport. Överlag hör alltså detta våld inte samman med vad som utspelas i stadens mellanrum eller i offentliga lokaler i dess direkta anslutning.

Att särskilt urskilja offentlig nöjesverksamhet som plats för våld verkar vara en kategorisering med tradition; Wikström anger en lång rad källor här med innebörden att offentliga våldshandlingar är starkt knutna till nöjesverksamhet. Vidare visar Wikströms data att mycket av det övriga offentliga våldet sker på väg till eller från sådana inrättningar. Av rapporterade fall av våld i det offentliga gäller en femtedel nöjeslivet direkt. I huvudsak gäller det våld mellan främlingar. I mycket offentligt våld – i eller utanför nöjeslivet – ses polis, väktare eller liknande involverade (Wikström 1991:67ff). (Till skillnad från våld mellan dem som verkligen känner varandra i det privata är chansen att dessa båda former kommer till polisens kännedom hög.) ”These figures illustrate that much of the violence in public is linked to social control situations,” konstaterar Wikström (1991:71 – emfas borttagen).

Den senare slutsatsen är intressant, men vad betyder den mer bestämt? En tes som jag ovan framförde gäller hur ömtålig den offentliga ordningen är. Med andra ord skulle vi kunna förvänta oss att dessa sociala kontrollsituationer med polis eller väktare direkt involverade mycket väl skulle kunna ge upphov till våld och fungerar negativt. Tyvärr diskuterar inte Wikström sådana oavsiktliga konsekvenser av den direkta sociala kontrollens utövande. I ett senare arbete tangerar han dock dessa komplikationer när han diskuterar polisens kontrollarbete i stadskärnorna. Å ena sidan, konstaterar han nu, blir ordningen bättre ju lägre tröskeln för det otill-

låtna sätts (om tröskeln är allmänt accepterad), å andra sidan ökar därmed antalet konflikter avhängiga dessa kontrollsträvanden. Polisens interventionstaktik har också betydelse för arbetets resultat (Wikström 1995: 452).

Misshandel i det offentliga utspelas oftast mellan unga män. Flertalet gärningsmän och många offer är, som det brukar heta, tidigare kriminellt belastade. Är det fråga om nöjeslivet är högst sannolikt alkohol med i bilden: "There are practically no cases of assault in public between two sober persons," konstaterar Wikström (1991: 71), men noterar vidare att alkoholen inte direkt leder till aggressiva handlingar. En viktig betingelse anser han dock vara – och det gäller särskilt i nöjeslivet – mötet mellan främlingar med olika bakgrund (Wikström 1991: 74). Ironin är dock att mycket av meningen med det offentliga nöjeslivet är just att gå ut bland obekanta – att sitta hemma blir då inget alternativ.

Våldtäktsmännen har inte lika ung åldersprofil som övriga våldsverkare; offren däremot är nästan alla runt tjugo. Merparterna av våldtäkterna fullbordas aldrig, trots att de är mer eller mindre planerade – till skillnad från misshandel är de inte uppkomna ur mötet mellan två människor. Ett skäl till det, vilket Wikströms uppgifter ger anledning att förmoda, är att de nästan alltid äger rum utomhus, vilket ökar möjligheten att mannen låter sig störas, direkt av kvinnan, eller av någon förbipasserande, men också för honom att fly. Gaturån – som våldtäkter äger rån som regel rum utomhus och sällan vid nöjesetablissemang – handlar ofta om småpengar. Bland de litet äldre förövarna återfinns många narkomaner (Wikström 1991: 74ff).

För Wikström är våldtäkter och rån framförallt instrumentella våldshandlingar medan misshandel är en expressiv. Jag skriver "framförallt" eftersom han ser att det inte är fråga om något enkelt antingen-eller. Samtidigt är frågan om detta är en relevant distinktion i sammanhanget. Särskilt från en kultursociologisk synpunkt som lägger vikt vid det rituella hos såväl våldshandlingen som kanske också stereotypiseringen av offret framstår våldet i mycket som just expressivt, inte som ett kalkylerat medel.³² Samtidigt står en sådan syn på våld och brott emot den klassiskt liberala syn som från 1980-talet har blivit allt mer dominerande och som genom att inte se några förmildrande omständigheter för brottets förövande förutsätter brottslingens fulla rationalitet, om han nu inte är offer för sin biologiska konstitution – psykopaten har åter blivit en populär fantom. Sociologiskt sett är två anmärkningar här på sin plats. Först den att den sociologiskt intressanta analysen börjar bortom dessa förgivettaganden; sedan den att båda föreställningarna utgör intressanta sociologiska objekt, som kulturella representationer, i analysen av staden och våldet.

Våldsbegreppet är uppenbarligen lika viktigt som svärbemästrat. Wikströms förslag till kontextualisering är här en viktig bit på vägen när det gäller att förstå och

förklara olika former av våld. Men det gäller att komma än närmare de situationer där våld utspelas i staden. En viktig ledtråd tror jag ligger i de olika kontrollsträvanden som utgår från polis, väktare och andra som kontrollerar gränserna mellan det offentliga mellanrummet och insidorna. Samtidigt gäller det att här se våldshandlingarna konkret och att försöka bestämma hur effekterna av samtliga kontrollsträvanden blir till våldsbetingelser i stadens mellanrum. Det är den rumsliga sidan av problemet. För att sedan komma åt våldets mening, både hur det kan motiveras och blir till ett hot, tror jag att en framkomlig väg är kultursociologisk. Våldet i staden tror jag kan förstås i flera kulturella dimensioner. En sådan skulle kunna handla om heder och ära, kränkning och skam; en annan om den manliga action-kultur som prövar och testar sin omgivning (se vidare Connell 1995, kap 4). Listan kan och behöver fyllas på: våld är uppenbart ett heterogent fenomen.

Slut

Den kriminologiska diskursen om vålden och staden som vi möter den hos Wikström är således förhållandevis okänslig för brottets mening och situationer, trots att han lägger ner en hel del möda på att undersöka våldsbrottets ekologi, kontexter och relationer. En annan brist i detta slags kriminologi är att den utesluter det tvetydiga när det gäller staden och våldet. Att det urbana, eller främlingarnas ordning, är öppen och ambivalent, det vill säga besitter liminala tendenser samtidigt som den kontrollerar sig själv, synes vara ett perspektiv som är mycket svårt att intaga. En svårighet som delvis lär hänga samman med att man tar sin utgångspunkt i mer eller mindre officiella problemdefinitioner.

Här ligger vill jag hävda kärnfrågan när det gäller våldet och staden, kriminologin och urbansociologin: att acceptera modernitetens och stadens ambivalenser. Gör man det kan man upprätta en balans och ett fruktbart utbyte mellan urbansociologin och kriminologin, mellan analysen av den urbana ordningen, de liminala möjligheterna och den sociala kontrollen. Om urbanforskningen ska ta våldet på allvar är det viktigt. Men det är lika viktigt för att kriminologin ska undvika att både överskatta den direkta sociala kontrollens roll och bortse från dess ibland kontraproduktiva roll – vilket en Wikström tenderar att göra.

Men det är inte tillräckligt att bara undersöka våldet, hur situationellt det än kan göras. Minst lika viktigt – inte minst ur stadslivets synvinkel – är de kulturella representationerna. Våra föreställningar om staden och våldet låter våldet och därmed staden bli till faror där riskerna blir närmast inverterade mot vad som faktiskt gäller för olika sociala kategorier. Och föreställningar kan som bekant få högst reella konsekvenser. ■

Noter

¹ Om vårt ambivalenta förhållande till våld, se Huggler (1995: 25f) samt Young (1996: 80).

² Om denna mediala uppmärksamhet samtidigt är att betrakta som en moralisk panik låter sig diskuteras. Se Åkerström (1996b).

³ Se Alison Youngs uppslagsrika diskussion om hur just dessa brottsoffer representerar *det universella brottsoffret* (vilket behändigt låter sig sammanknytas med medborgarskapet och det civila samhället) (Young 1996: 51-60).

⁴ Problemet är samtidigt en viktig feministisk poäng. Se t.ex Stanko (1990:3ff).

⁵ Se Lindner (1990: 106ff. 113ff) som uppmärksam påpekar att alla klassiska chicagostudier gjordes i den del av staden som Ernst Burgess i sin stadsteori kallade för *the zone of transition* och som ställde frågan om *social control* i centrum för intresset – en fråga som fortsatt stått i kriminologins fokus.

⁶ Om arvet, Lindner (1990:105), som explicit talar om socialekologins avskiljande ur frågan om de kulturella formerna. Ngair Naffine (1997:38ff) pekar på Chicagoskolans betydelse för särskilt den kritiska – men manliga – kriminologin.

⁷ Bo Grönlunds pågående avhandlingsarbete undersöker (bland annat) olika slags trösklar i stadsrummet mätt i antalet närvarande personer.

⁸ Se vidare Ahrne (1990 & 1994). Ahrnes bestämning av också familjen som en organisation kan – och behöver – diskuteras, men passar väl den poäng jag vill här göra, liksom hans diskussion om det semi-organiserade fältet, vilket staden kan ses som en delmängd av. (Inom detta fält står nog staden för det förhållandevis oorganiserade.)

⁹ Med det ansluter jag till en realistisk kausalitetssyn (Sayer 1992:103–117).

¹⁰ Förvisso gäller detta, som Parsons (1951:298) påpekar, all form av ordning – den perfekta ordningen, eller kontrollen, vilken är vad han direkt talar om här, existerar ej heller empiriskt, utan blott som teoretisk konstruktion.

¹¹ Här finns en rik flora av antiurbana omdömen.

¹² För två klassiska formuleringar, se här Goffman (1971) & Jacobs (1961). Se vidare Jergeby (1996, kap 1).

¹³ Ett påpekande som påminner om dels att staden som moderniteten i hög grad präglas av en kontingens som det nöjaktigt gäller att hantera, dels att vi här tangerar en mycket aktuell diskussion inom sociologin som sådan. Jfr Misztal (1996). Tilltrobegreppet – liksom begreppet riskhantering – äger direkt kriminologisk tillämpning (åtminstone för en kulturellt anlagd analys); se vidare Nelken (1994a: 229–239).

¹⁴ Jacobs (1961) har noggrant skildrat detta symbiotiska förhållande som en del av trottoarens liv.

¹⁵ Stockholms restaurangköer är ett övertydligt exempel.

¹⁶ Jfr Feeley & Smith (1984) om fenomenet *actuarial justice* och riskhantering.

¹⁷ Brottsförebyggande rådet (BRÅ) är en statlig myndighet, grundad 1974, med ansvar för samordning av och initiering i kriminalpolitiskt relevanta frågor, bl a försett med vissa utrednings- och forskningsresurser.

¹⁸ Att just den positivistiska ansatsen så ofta kopplats samman med det praktiska livets strävanden är egentligen en paradox: dess strävanden efter värdenneutralitet – att dessa strävanden sedan i grund och botten är omöjliga är en annan sak – borde föra den bort från administrativa problem. Jfr. Bryant 1995.

¹⁹ Kvalitativ empiricism förekommer: klassisk källkritisk historieforskning är ett exempel; strikt grounded theory-sociologi ett annat. Även denna empiricism bortser från forskningens teori-/begreppsberoende – som funnes det en ren empiri. Jfr Bryant 1995:kap 1–2.

²⁰ Här erinrar jag mig Emile Durkheims ampra formulering 'Det finns inget samhälle där det inte är regel att straffet skall stå i proportion till förbrytelsen; för den italienska skolan är den principen emellertid ett påfund av jurister och saknar all solid grund.' (Durkheim 1895: 67)

²¹ De centrala textställena om modellen i Wikström 1990b och Wikström 1991 är likalydande. Här refereras i första hand den svenska texten.

²² I rättssociologin (Weber 1922) tar han kort upp själva straffrätten – men som bekant var det civilrätten som intresserade Weber.

²³ Pinsamhetströskeln är här exceptionellt hög för att tala med Norbert Elias (1969:403ff).

²⁴ En intressant implikation av friktionsteorin åskådliggörs av att den var central för förståelsen och planeringen av den ideala apartheidstaden i Sydafrika (Western 1996: 84ff).

²⁵ Observera att engelskans *control* har en vidare innebörd än motsvarande ord på de flesta andra europeiska språk; på engelska står det mer för maket och auktoritet, på de senare språken för kontroll i mer teknisk mening (övervakning etc). (Roucek 1978:4)

²⁶ Antalet fall av gatuvåld är en droppe i havet jämfört med mängden möten i mellanrummet.

²⁷ Smuggling och vrakplundring är bra historiska exempel på det, tillika hämtade från landsbygden. Se Douglas Hay m fl (1975).

²⁸ Cohen & Felson (1979:589, 604) talar inte om täthet men väl om avstånd, två storheter som torde stå i ett närmast logiskt samband till varandra ($tätheten = k \times avståndet^2$, där k är en konstant avhängig stadens form).

²⁹ Wirths, liksom Simmels, analys förutsatte kvartersstadens rumsliga egenskaper (Franzén 1992:36).

³⁰ Med betoningen på handlingar vill jag undvika en diskussion om strukturellt våld (tvång) vilken skulle föra vidare till frågan om den politiska makten och staten.

³¹ Våldet och brottet som viktiga för konstituerandet av vissa maskulinitetsformer har med all rätt uppmärksamats alltmer. Se t ex Connell (1995: 83ff, 98ff) och Messerschmidt (1993: särskilt 83ff). Att manligheten uppmärksammas i sammanhanget är naturligtvis feminismens förtjänst. För kriminologins del, se vidare Naffine (1997).

³² Om våldets expressiva karaktär se vidare Katz (1996).

Litteratur

- Ahrne, Göran (1990): *Agency and organization. Towards an organizational theory of society*. London: Sage.
- Ahrne, Göran (1994): *Social organizations. Interaction inside, outside and between organizations*. London: Sage.
- Arantes, Antonio A (1996): 'The war of places: symbolic boundaries and liminalities in urban space.' *Theory, Culture & Society* 13 (4), s 81–92.
- Bryant, Christopher G.A. (1995): *Practical sociology. Post-empiricism and the reconstruction of theory and application*. Cambridge: Polity Press.
- Cohen, Lawrence E. & Marcus Felson (1979): 'Social change and crime rate trends: a routine activity approach', *American Sociological Review*, 44, s 588–608.
- Connell, R.W. (1995): *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- De Fleur, Melvin L. (1966): *Theories of mass communication*. New York: David McKay Company.
- Durkheim, Emile (1895): *Sociologins metodregler*. Göteborg: Korpen 1978.
- Elias, Norbert (1969): *Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen. Band 2. Wandlungen der Gesellschaft. Entwurf zu einer Theorie der Zivilisation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1982.
- Entrikin, J. Nicholas (1991): *The betweenness of place. Towards a geography of modernity*. London: Macmillan.
- Feeley, Malcolm & Jonathan Simon (1994): 'Actuarial justice: the emerging new criminal law', s 173–201, i David Nelken (red.): *The futures of criminology*. London: Sage 1994.
- Franzén, Mats (1982): 'Gatans disciplinering', *Häften för Kritiska Studier* 15 (5), s 3–25.
- Franzén, Mats (1992): *Den folkliga staden. Söderkvarter i Stockholm mellan krigen*. Lund: Arkiv.
- Franzén, Mats (1995): 'Desire and longing for Swedish towns', s 12–27, i Anders Linde-Laursen & Jan Olof Nilsson (red.): *Nordic landscapes. Cultural studies of place*. Nord 1995:15.
- Franzén, Mats (1996): 'Mellan lust och leda : En fråga om pendling', s 73–91, i *Farande och fraktande. Essäer om resandet eller fraktandet eller om båda delar*. Stockholm: Kommunikationsforskningsberedningen.
- Goffman, Erving (1971): *Relations in public*. New York: Harper & Row 1972.
- Hay, Douglas m.fl. (1975): *Albions fatal tree. Crime and society in eighteenth century England*. Harmondsworth: Penguin 1977.
- Honneth, Axel (1994): *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hugger, Paul (1995): 'Elemente einer Kulturanthropologie der Gewalt', s 17–27, i densamme & Ulrich Stadler (red.): *Gewalt. Kulturelle Formen in Geschichte und Gegenwart*. Zürich: Unionsverlag.
- Jacobs, Jane (1961): *The death and life of great American cities. The failure of Town planning*. Harmondsworth: Penguin 1972.
- Jergeby, Ulla (1996): *Offentlig miljö som arena och kulliss. Att se, bli sedd och mötas på stadens offentliga och bostadsnära platser*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Sociologica Upsaliensia 42
- Katz, Jack (1996): 'Kriminalitetens lockelser och reformvännernas dilemma', s 275–303 i Malin Åkerström (red.): *Kriminalitet Kultur Kontroll – en antologi*. Stockholm: Carlssons.
- Lefebvre, Henri (1970): *Die Revolution der Städte*. München: List 1972.
- Lindner, Rolf (1990): *Die Entdeckung der Stadtkultur. Soziologie aus der Erfahrung der Reportage*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Lofland, Lyn (1973): *A world of strangers. Order and action in urban space*. New York: Basic Books.
- Melossi, Dario (1994): 'The "economy" of illegalities. Normal crimes, elites and social control', s 202–219, i David Nelken (red.): *The futures of criminology*. London: Sage 1994.
- Messerschmidt, James W. (1993): *Masculinities and crime. Critique and reconceptualization of theory*. Boston: Rowman & Littlefield.
- Naffine, Ngair (1997): *Feminism and criminology*. Cambridge: Polity Press.
- Nelken, David (1994a): 'Whom can you trust? The future of comparative criminology', s 220–243, i densamme (red.): *The futures of criminology*. London: Sage 1994
- Nelken, David (1994b): 'Reflexive criminology?', s 7–42, i densamme (red.): *The futures of criminology*. London: Sage 1994.
- Misztal, Barbara A. (1996): *Trust in modern societies. The search for the bases of social order*. Cambridge: Polity Press.
- Parsons, Talcott (1951): *The social system* (1951). London: Routledge & Kegan Paul 1979.
- Roucek, Joseph S. (1978): 'The concept of social control in American sociology', s 3–19, i densamme (red.): *Social control for the 1980s. A handbook for order in a democratic society*. Westport Conn.: Greenwood Press.
- Sahlin, Ingrid (1996): *På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt*. Lund: Arkiv.
- Sayer, Andrew (1992): *Method in social science. A realist approach*. London: Routledge (2:a uppl.).
- Simmel, Georg (1903): 'Die Großstädte und das Geistesleben', s 116–131, i densammes (1995) *Aufsätze und Abhandlungen 1901–1908. Band 1* (=Gesamt- ausgabe band 7). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Stanko, Elizabeth (1990): *Everyday violence. How women and men experience sexual and physical danger*. Lon-

don: Bandora.

Turner, Victor (1969): *The ritual process. Structure and anti-structure*. Ithaca N.Y.: Cornell University Press 1982.

Weber, Max (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehende Soziologie*. Tübingen: Mohr 1980 (5:e uppl.).

Western, John (1996): *Outcast Cape Town*. Berkeley: University of California Press.

Williams, Raymond (1976): *Keywords. A vocabulary of culture and society*. Glasgow: Fontana/Croom Helm.

Wikström, Per-Olof H (1985): *Everyday violence in contemporary Sweden. Situational and ecological aspects*. Stockholm: BRÅ.

Wikström, Per Olof H. (1987): *Våld*. Stockholm: BRÅ.

Wikström, Per-Olof (1990a): 'Förord', s 5, i densamma (red.), *Brott och åtgärder mot brott i stadsmiljön*. Stockholm: BRÅ-rapport 1990:5.

Wikström, Per-Olof (1990b): 'Stadsstruktur och brottslighet', s 7–29, i densamma (red.), *Brott och åtgärder mot brott i stadsmiljön*. Stockholm: BRÅ-rapport 1990:5.

Wikström, Per-Olof H. (1991): *Urban crime, criminals, and victims. The Swedish experience in an anglo-american comparative perspective*. New York: Springer Verlag

Wikström, Per-Olof H. (1992): *Våld. En kunskapsöversikt*. Stockholm: BRÅ.

Wikström, Per-Olof H. (1995): 'Preventing city-center

crime', *Crime and justice. An annual review of research* 19, s 429–468.

Wilson, Elizabeth (1997): 'Looking backward, nostalgia and the city', s 127–139, i Sallie Westwood & John Williams (red.): *Imagining cities. Scripts, signs, memory*. London: Routledge.

Wirth, Louis (1938): 'Urbanism som livsform' s 158–175, i Göran Lindberg (red. 1971): *Urbana processer. Studier i social ekolog*i. Lund: CWK Gleerup.

Young, Alison (1996): *Imagining crime. Textual outlaws and criminal conversations*. London: Sage.

Zukin, Sharon (1995): *The Cultures of Cities*. New York: Blackwell.

Åkerström, Malin (1996 a): 'Inledning', s 8–24, i densamma (red.): *Kriminalitet Kultur Kontroll – en antologi*. Stockholm: Carlssons.

Åkerström, Malin (1996 b): "'Våldet", en moralisk panik? – Emotionellt engagemang eller publika tyckanden?', s 226–244, i densamma (red.): *Kriminalitet Kultur Kontroll – en antologi*. Stockholm: Carlssons.

Österberg, Eva (1996): 'Våld och ära, böter och skam. – Kriminalitet och straff i Sverige från medeltid till nutid', s 104–125, i Åkerström (red.): *Kriminalitet Kultur Kontroll – en antologi*. Stockholm: Carlssons.

ABSTRACT

Violence and the city.

A critical assessment of Swedish criminology

MATS FRANZÉN

Violence and urban life, particularly street violence, is currently a prominent public issue, of rising importance to various social sciences. Disciplinary, however, there is, traditionally, a double starting point here, one rooted in criminology, the other in urban sociology. Departing in a specific understanding of the urban order as a liminal space subjugated to several forms of social control, this article is aimed at a critical assessment of Swedish criminology, particularly the work of P-O Wikström. Two instances of this empiricist discourse are scrutinised. First a general model relating level of crime to level of urbanisation, the essence of which is shown to be the so called routine activity approach, is examined step by step. Second, the dimensions of violent crime in terms of place and social relations is discussed critically.